

Vejlby-Risskov Lokalhistoriske Forening

Risskov Skole

Årsskrift 2022

Vejlby-Risskov Lokalhistoriske Forening 2022

Af Steen Busck

Foreningen har p.t. ca. 120 medlemmer. Generalforsamlingen vedtog den 10. marts 2022 at forhøje kontingentet fra og med 2023 til 125 kr., idet hvert medlem herefter kan tage en ledsager med til arrangementerne. På generalforsamlingen valgtes følgende bestyrelse: Steen Busck, Jørn Christiansen, Henrik Fode, Poul Erik Hjortshøj og Peder Lundby med Lars Rasmussen og Anne Steensgaard som suppleanter. Kirsten Strandorff og Peter Bjerregaard valgtes som revisorer. Bestyrelsen har efterfølgende konstitueret sig med Steen Busck som formand, Peder Lundby som kasserer, Poul Erik Hjortshøj som sekretær, Henrik Fode som redaktør af foreningens årsskrift og Jørn Christiansen som bestyrer af foreningens og arkivets hjemmeside samt kontakt til andre lokalhistoriske foreninger og arkiver. Efter generalforsamlingen viste Jørn Christiansen billeder fra det gamle Vejlbymed indtaling af Gunnar Ovesen.

Årets byvandring i Vejlbymed Øst den 21. maj havde ca. 35 deltagere. Den gik med Steen Busck og Jørn Christiansen som rundvisere fra Risskov Bibliotek over Risskov skole ad Fortebakken og Ellebjergvej forbi Fortegården, under Grenåvej og op ad Bakkegårdsvej til Bakkekammen. Turen sluttede med en forfriskning i "Salen" på biblioteket, hvor det lokalhistoriske arkiv har sin åbningstid om onsdagen.

Den 15. september holdt professor Niels Albertsen fra Arkitektskolen Aarhus i Vejlbymed sognegård et lysbilledforedrag om atmosfærer i Vejlbymed-Risskov. Det handlede om de forskellige atmosfærer på Fedet, i Stationsgadekvarteret og især om ødelæggelsen af det gamle Vejlbymed og de moderne byggerier på landsbyens område, som Albertsen havde gennemfotograferet. Foredraget var grundigt forberedt og meget levende og havde ca. 45 tilhørere.

Den 11. oktober holdt professor Johs. Nørregaard Frandsen fra Syddansk Universitet i "Salen" på biblioteket et foredrag om parcelhustilvæksten i danske forstæder i tiden 1950-1980. Han kom desuden meget ind på overgangen fra landbosamfundet til forstæderne og fortalte detaljeret

og meget morsomt om sin egen opvækst på en vestjysk gård og om den store forandring, der er sket med gården fra 1950'erne til i dag. De 45 tilhørere fik sig mangt et godt grin.

Den 12. november afholdtes den årlige arkivdag ved Vejlbymodellen i kælderen under Lokalcenter Vejlbj. Ca. 50 unge og især ældre vejlbjere mødte op og fik sig en god snak om husene og dem, der har boet i dem, og vi fra arkivet og bestyrelsen fik mange nye oplysninger. Jørn Christiansen havde en billedserie om det gamle Vejlbj kørende på en skærm i hjørnet af det store kældelokale. Vi bruger også Vejlbymodellen, som Gunnar Ovesen og fire andre håndværkere byggede i 1990'erne, til mindre arrangementer. F.eks. har vi i november fremvist modellen for Fortegårdens bestyrelse og ledende personale.

Program for 2023

Torsdag den 16. marts kl. 19.30. Generalforsamling i Vejlbj Sognegård

Dagsorden udsendes senest 14 dage før. Efter generalforsamlingen viser vi film og billeder fra det gamle Vejlbj-Risskov og snakker om dem.

Torsdag den 11. maj kl. 14-16. Besøg ved rensningsanlægget på Mosevej

I forbindelse med rundvisningen fortæller historikeren Henrik Fode om Vejlbj mose, reguleringen af Egåen, afvandingen i 1950'erne og etableringen af Egå Engso. Mosevej er første vej til venstre, når man kører fra rundkørslen ad Viengevej mod Grenåvej. Forfriskning ved arrangementets slutning.

Lørdag den 3. juni kl. 14. Byvandring med Steen Busck på de ældste dele af Fedet. Mødested: Parkeringspladsen ved tennisbanerne på Fortevej

Vi går ind ad Fortevej til banen og følger derefter den gamle Hørgårdsvej (nu Jasminvej), passerer Vestre Strandallé og går videre ad Hørgårdsvej til de gamle murermeisterhuse i trekanten mellem Hørgårdsvej og Enebærvej, som er den oprindelige Hørgårdsvej. Ad Enebærvej og Lyngvej når vi til-

bage til Nordre Strandallé, som vi følger forbi Bellevuehallen til Regina-krydset og Fortevej. Varighed 1½- 2 timer. Byvandringen er noget kortere end sidste år. Turen slutter med en forfriskning på parkeringspladsen.

Torsdag den 21. september kl. 1930 i Vejlbys Sognegård.

Jacob Haugaard fortæller om sit barndomsland

Han voksede op på Bækkelundsvej. Hans far Aage Haugaard var tømrermester og hans mor oldfrue på Psykiatrisk hospital, hvor han tit havde sin gang. I nærheden boede hans farbror Jørgen, som havde drevet deres fædrene gård Landlyst i Vejlbys, indtil den blev solgt, og han flyttede til Bækkelundsvej. Om hjørnet boede også G.A.L. Thorsen, hvis søn Kurt var Jacobs legekammerat. Vi får et billede af Vejlbys og Risskov, som det så ud i 1950'erne og 60'erne gennem et par ganske særlige briller.

Tirsdag den 24. oktober kl. 19.30 i "Salen" i pavillonen ved Risskov Bibliotek. Historien om Vejlbys Landbrugsskole og Århusegnens Husholdningsskole

Tidligere lærer og elev på Århusegnens Husholdningsskole Anne Steensgaard fortæller om mere end 100 års skolehistorie. Vejlbys Højskole blev indviet i 1907. Den oprindelige skolebygning står endnu som en del af et moderne skolekompleks, der i dag rummer Risskov Efterskole. Højskolen blev i 1921 afløst af Vejlbys Landbrugsskole, og i 1922 kom husholdningsskolen. Hvordan var det at være elev og lærer på en kostskole? Hvordan var hverdagen, undervisningen, fritidslivet og festerne? Anne Steensgaard viser billeder fra skolens liv og bygningernes historie og fortæller om det hele.

Lørdag den 11. november kl. 10-15. Arkivdag ved Vejlbymodellen i Lokalcenter Vejlbys

Vejlbys-Risskov Lokalhistoriske Arkiv holder åbent hus i kælderen under lokalcenter Vejlbys (følg skiltene!). Vi fortæller om arkivets arbejde og mulighederne for selv at komme i gang med lokalhistorien, f.eks. sit hus' historie. Sammen med ældre tilstedeværende vejlbysere fortæller vi om modellens huse og de mange billeder og kort, der hænger i lokalet.

Servering ved vores arrangementer betales med et mindre beløb.

byerne siden 1904. Midt i den gamle landsby lå den røde kommuneskole – Vejlbys Kommuneskole fra 1901. Den afløste den ældre i landsbyen – den gule skole fra 1860.

Herude i Vejlbys havde sognerådet fået et nyt aktivt medlem: adjunkt på Aarhus Katedralskole Regnar Knudsen, der boede i det nye kvarter nede ved stationen ved Bugten, Risskov Villakvarter. Her boede også sognerådsformanden, ingeniør Kier. Begge fik sæde i det nye kommunale udvalg, der fik navnet Udvalget for Udvidelse og Bebyggelse. Et tidligt initiativ var ansættelse af en kommuneingeniør også i 1929. Han fik kontor i elværkets røde bygning også i Vejlbys.

Der var mange ting, der blev diskuteret i sognerådet: Kloakering, hundeskat, rutebilforbindelse til Aarhus, nummerskilte på ejendommene foruden det helt aktuelle: at få indført eksamensordningen på den nye kommuneskole, der var opført efter forbillede af en herregård i Ulstrup.

Flere af de nye initiativer var kun blevet mulig efter at kommunen i 1926 fik status af ”bymæssig bebyggelse”. Politisk blev det også en smule lettere at navigere efter at Vejlbys kommune fra marts 1929 skiftede navn til Vejlbys-Risskov Kommune. Det nye navn skulle sikre et bedre samarbejde mellem kommunens forskellige bebyggelser.

I sognerådet sad en række markante politikere med forskellig baggrund. En af dem var som nævnt Regnar Knudsen, der på mange måder var en moderne politiker, der ville udvikling, men han var også en stædig herre i sognerådet. Han talte for byplanlægning i stedet for den tilfældige udvikling, der havde fundet sted, men der var fortsat sognerådsmedlemmer i Vejlbys, der stadig levede i landbrugssamfundets tidsånd. Derfor måtte man gå langsomt frem. Ingen havde glemt den voldsomme kamp, der havde været omkring placeringen af den nye skole, der omsider i 1930 blev udvidet med Mellem- og Realafdeling og nu havde 8 lærere og fire lærerinde, som det fremgår af årsberetningen. Skolekommissionens formand var sognepræsten, A. Gert-Jørgensen, og der var indført ”optagelsesprøve” til mellemskolen med diktat, genfortælling og regning. Opgaverne kan i dag læses i skolens årsberetning. Selv om skolebygningen ser stor ud på datidens tegninger, så måtte den flere gange udvides: i 1930 igen i 1934 og endnu engang i 1937. I 1930 blev loftsetagen indrettet med seks almindelige klasselokaler. Siden fulgte yderligere specialklasser til naturhistorie, fysik, sang, sløjd og håndgerning.

En sagfører kom forbi

Området var på vej til at blive en attraktiv bydel. Det så ikke blot nogle sognerådsmedlemmer, men også et konsortium med landsrets-sagfører Julius Jarding i spidsen bistået af yderligere tre sagførere og en landbrugskandidat Jespersen. Sammen havde de købt 30 td. land af fru Anna Hjortshøjs gård, som det nævnes i Aarhus Stiftstidende 8. september 1933. Demokraten havde allerede i foråret oplyst læserne om at "et konsortium af Grund- og Ejendomsspekulanter" havde købt jorden og videresolgt bygninger og et mindre areal til Vejlbjby-Risskov kommune, mens resten skulle udstykkes til villabebyggelse. Hun havde tidligere solgt jord til den nye skole, men ønskede ikke længere at drive gården videre.

Hovedmanden bag konsortiet var sagfører Julius Jarding, der netop i 1933 kunne fejre sit 25års jubilæum som sagfører i byen. I en jubilæumsartikel blev han karakteriseret for sit "skarpsind og en ubestridelig forretningsdygtighed", hvorved han havde skabt en sagførerforretning i byen, der i en årrække havde været blandt byens største.

Konsortiet ville udstykke det købte areal i 190 grunde. Selskabet havde, som nævnt, på forhånd solgt arealer til kommunen bl.a. til en udvidelse af skolens legeplads. En næsten trekantet grund bag en planlagt rundkørsel var også solgt til kommunen, der her havde til hensigt at skabe et stort parkanlæg, der skulle ligge i nærheden af et "torv, en rotunde", som selskabet havde afsat på byggeplanen, der ikke blot blev fremlagt i en stor brochure, men også i dele bragt som store annoncer i de lokale aviser. På tegningen stråler seks veje

SKOLEVANGEN

vinker.

SOL, UDSIGT og HAVLUFT.
Her er oplyst at bo og bygge.

Søndag den 10. September bør De tage til Skolevangen – og vi foreviser Dem det nye, smukke Kvarter.

70 Byggegrunde er allerede solgt.

Villa til Salg.

Til Salg.

En Kone pr. Kv. Al.

Landsretssagfører Julius Jarding
Gøtteløsegade 19, Telefon 212

Landsretssagfører Povl Hastrup
Børn Torv 13, Telefon 243

Sagfører I. Jespersen
Bjørnstræde, Telefon 319

ud til omgivelserne: Til Grenå landevej, til stranden og til Fortevej, som kommunen netop var i færd med at asfaltere. Et udtalt kvalitetspræg lå over hele projektet. ”Simpelt byggeri og dårlig smag ville ikke blive tålt”, som det selvbevidst blev formuleret. En villa helt efter projektmændenes ønske var allerede opført og kunne besøges. Den havde de karakteristiske hjørnevinduer og et lavt pyramideformet tag dækket af tidens moderne tagpap. Flere af udstillingshusene havde høj kælder. Det betød, at det var lidt besværligt at knytte huset til haven uden at der blev opført et trappeløb. Gennem det hele lå den bevidste tanke, at det var et kvalitetsområde for borgerskabet. Derfor var vejene anlagt i fuldt moderne bredde med granitkantsten, kloak afløb, lys mm., som pressen udtrykte det efter et besøg i området. I september 1933 kunne pressen oplyse, at det store kloakeringsarbejde i kommunen var tilendebragt. Det er tydeligt, at projektet stiledede efter noget helt andet end det, man kunne opleve i det gamle Vejlbj med små gamle slidte huse og tilfældige smågårde og håndværkerhjem. Og så kom det: ”Det kvarter, der her rejses, vil i enhver henseende komme på højde med det syd for Aarhus så berømmede Marselisborgkvarter”. Og det blev føjet til: ”Grundpriserne er kun en fjerdedel. Og Risskov Skole med Mellem- og Realskole står på højde med de bedste skoler i Aarhus” og: ”Den er beliggende i salgsarealerne”.

Initiativtagerne var velforberejdede. De havde aftalerne på plads med kommunen. Det var sket på et ekstraordinært byrådsmøde 23. november 1932, hvor man var enedes om at kommunen straks skulle anlægge den fornødne kloakledning fra ”Stranden til området”. Projektet skulle betale halvdelen, kommunen resten, men krævede, at den måtte opkræve en tilslutningsafgift. Og så kom det, at kloarken i de private veje var kommunen uvedkommende. Vand- gas og elledninger skulle etableres efterhånden som der blev brug for det. Videre skulle kommunen påtage sig at få flere af området veje overført til offentlig vej. Hele aftalen blev omhyggeligt indført i sognerådets forhandlingsprotokol. Herefter gik projektgruppen i gang, og landinspektør Svend Nielsen kunne skrive at ”planen var udfærdiget i januar 1933”.

Sådan lød overskriften i en annonce og den fortsatte med at konstatere, at ”kvarteret ville blive som det bedste ved en storby”. Måske var det derfor at det var nævnt, at der var motortog og omnibus med holdeplads ved

Fortovej. Annoncen fortsatte med en lovprisning af projektet, for ”intet sted finder De jord af en bedre kvalitet og intetsteds vil De se en smukkere udstykningsplan”.

Der blev lavet en stor farvestrålende folder, der fortalte om projektet. Da aviserne endnu ikke kunne trykke i farve, havde mændene bag projektet besluttet også at lade den trykke i farver på solidt papir og uddele folderne rundt om i byen og ikke mindst til venteværelser hos læger og tandlæger.

En mindre udgave under overskriften SKOLEVANGEN blev dog bragt i de lokale aviser med en overskrift, der indbød interesserede til søndag den 10. september 1933 at besøge Skolevängen, der ”vinker med sol, udsigt og havluft”. Et billede af skolen er der blevet plads til, selv om det især er billeder af tidens moderne funkisvillaer – fire i alt, det pryder den store helsidesannonce.

Under et af dem næves det, at villaen er opført efter tegning af universitetsarkitekterne C.F. Møller og Fisker og tilhører landsretssagfører Poul Hastrup. I øvrigt en af deltagerne i projektgruppen.

Under en anden bungalowtegning læses, at der ikke blot er en storslået udsigt herfra, men også at huset kan males i farver efter købers smag. Og om faciliteterne: Hall, dagligstue, forværelse soveværelser, varme og brændselsrum, WC, håndvask og brusebad. Der lægges gulv af egestave og videre installeres hustelefon, og så er der altan. Jo, der var tilbud som det nok var værd at bruge en søndag på at besøge. Men, der var yderligere to villaer, der stod rede til et besøg: En henrivende lejlighed med alle moderne bekvemmeligheder. Vigtigt var det naturligvis også at få med i annoncen, at 70 byggegrunde allerede var solgt. En avisoverskrift kaldte husene for ”propagandahuse”, men det var en moderne villaby, der var på vej. Noget helt andet end de boliger og småhuse, der lå i den gamle landsby, Vejlbj. Og skolen var moderne og viste ligeledes vej til en ny tid.

Runddelen

Runddelen er det centrale punkt i vejanlægget ved Skolevängen. Rundkørslen ligger her fortsat uændret på trods af de mange reguleringer i færdselsloven. Den giver adgang til seks veje. Skolesvinget, der dengang

hed Købmagervej. Det var en kort vej, for her havde idemagerne planlagt en "indkøbsgade" med blandede forretninger. Derfor vejnavnet, for her skulle opføres en række huse med enkelte forretninger, hvor kvarteret kunne handle. Videre er der ud fra rundkørslen vejene: Vester Strand Allé, Skolevangs Boulevard, Skolesvinget og Skovagervej.

Der var gjort meget ud af annonceringerne. Plads var der eksempelvis også til en omsætningstabel mellem alen og m². De største grunde i planen var eksempelvis 985 m² svarende til 2500 alen. På planen bag rundkørslen var der angivet en "kantet" plads

Bag rundkørslen kunne man på tegningen se en kantet åben firkant. Det var den, der siden blev kendt under navnet:

Skoleparken

Der er ikke fundet mange kilder om dette anlæg, men det fremgår, at Vejlbyskommune erhvervede området før de øvrige grunde blev udbudt til salg. I en stor udstykning er der ofte krav om et vist friareal, hvilket kan forklare salget til det offentlige. Her blev der plantet træer og skabt en fin park, hvor kvarteret gennem mange år kunne tage børn med eller måske lufte hunde eller den unge pige kunne køre tur med barnevognen. Kilder er der som sagt ikke mange af til stedets historie, men projektfolkenes kort oplyser allerede i 1933, at området er "solgt til Vejlbyskommune".

Genforeningsstenen

Overalt i landet - i by som på land - markerede man Sønderjyllands tilbagevenden til Danmark i 1920. Det var også tilfældet i Vejlbyskommune, hvor arkitekt S.F. Kühnel sammen med tegneren R. Ølsgaard opstillede en

to meter høj mindsten ved det der dengang hed Asylvej, men nu Harald Selmers Vej ud for Østre Skovvej. Den blev siden fjernet herfra, da den stod i vejen for en naturlig trafikafvikling, hvorfor den i en periode var gemt bort. I 1968 blev den fundet frem igen og opstillet i et hjørne af anlægget i den såkaldte Skolepark. Til

højre og venstre for den store sten ses et par mindre sten forbundet med kæder. På begge ses Chr. X monogram og årstallet 1920, mens en tekst er hugget på den store.

Noget nyt er på vej

Risskov Skole er fortsat i vækst og det forventes at fortsætte, hvilket naturligt betyder, at skolen er i alvorlig pladsmangel. Lettere er det ikke blevet af, at Århus kommune har solgt og nedrevet Vejlbyskolen fra 1954 og flyttet elever herfra til Jellebakkeskolen/Ellevangsskolen. I begge områder er der aktuelt også et voldsomt boligbyggeri – således også på Vejlbyskoles gamle område. Det gælder også i Risskov Skolens nærområde. Det nu ombyggede og nybebyggede arealer ved det tidligere Statshospital. Herfra vil der også komme skolesøgende børn.

Risskov skole har afsøgt måder at løse problemet på:

- Satellitskole
- Justering af skoledistrikter
- Udbygning på skolens matrikel

Det sidste punkt er prioriteret af byrådet og hermed kommer Skoleparken i spil.

Man forestiller sig, at området skal benyttes som udeareal, hvorefter der kan opføres yderligere skolefaciliteter på hovedmatriklen. Skolen skønner, at der er behov for en bygningsarealudvidelse på ca. 3100 m².

Spørgsmålet er herefter naturligt om det vil betyde, at Skoleparken får status af skoleareal, hvorefter områdets benyttelse forhindres eller forringes?

En politisk proces

Overordnet set virker det som om kommunen på den ene side gerne ser vækst i form af tilladelser til betydelige nybyggerier i området, men på den anden side ikke tager højde for de sociale forpligtelser, der naturligt følger med. Et resultat heraf: Stor mangel på skole-fritidspladser.

Skolerne i området:

- Risskov Skole
- Jellebakke/Ellevangs- Skolen
- Strandskolen

Der bygges på Tranekærvej og på de store arealer på hjørnet af Centervejen og Skejbyvej. Der opføres et betydeligt antal lejligheder langs og bag Lystrupvej. Og konkret for Risskov skole: Storbyggerierne på det gamle Statshospital område. Og igen spørger man: Hvor skal de børn gå i skole?

Det virker for borgerne som om statistik og byggetilladelser ikke følges ad? Konkret kan man også spørge sig selv, om ønskemålet for skolerne er elevtal på over 1000?

En overordnet konklusion vil naturligt være opførelse af endnu en skole og erkendelse af, at lukningen af Vejlbyskole var en politisk fejltagelse. Den skole ville have løst en betydelig del af den rejste problemstilling. Spørgsmålet er derfor om der ikke er brug for endnu en skole i stedet for ødelæggelse og fortætning af et fungerende lokalområde med en charmerende lille park med dejlige træer, et fristed midt i dagligdagen?

Hørgårdsvejen

Af Steen Busck

Hørgårdsvejen var en gammel markvej, som blev anlagt i 1806, og som kun på et ganske kort stykke svarer til nutidens Hørgårdsvej. Vi skal i det følgende fortælle dens historie og berette om de første huse langs den, nogle af de første helårshuse på Fedet. Ved "Fedets pionerer" forstås normalt Aage Berg og de andre århusianere, som byggede de første sommerhuse langs stranden i tiden omkring 1. verdenskrig. Måske kunne murermester Madsen og de mennesker, der flyttede ind i hans huse langs Hørgårdsvejen, fortjene samme titel. De blev boende derude om vinteren, og før dem var der husmænd i små bindingsværkshuse, som forsøgte at skaffe sig et udkomme på den elendige jord. Feddet består af gamle strandvolde, der efterhånden har fyldt en havbugt ud, som i stenalderen gik langt ind i landet, til fodan af Lisbjerg bakke. Arkæologerne kalder den Lystrup fjord. De har fundet adskillige bopladser langs dens bredder, sidst en køkkenmødding mellem Hørgårdsvej og banen. I landsbyfællesskabets tid brugte Vejlbjerne det store flade område til fælles græsning for deres får og ungvæg. Oppe fra landsbyen Vejlby drev de dyrene ned ad Fortevejen, nu Dybbølvej-Fortebakken-Vestre Strandallé -Forteledet, til et led, der lukkede af mod de flade græsningsarealer, så dyrene ikke løb op på markerne. Fra dette led fortsatte Fortevejen ud til stranden og bærer endnu i dag sit gamle navn. Lige uden for leddet til venstre, hvor grunden var sumpet pga. det vand, der sivede ud fra bakkefoden, havde vejlbyerne deres hørgård, en fælles indhegning, som de brugte til "skørning" af deres hør. Efter høsten blev hørtaverne lagt ud på den flade fugtige grund, så kvæget kunne trampe rundt i det, indtil det var tilpas blødt. Siden blev det vasket, tørret og skættet, så det var klar til at blive spundet. Man spandt og vævede selv sit lærred dengang. Kvæget skulle ikke blive der for længe, for vandet blev giftigt af hørret. Også af den grund var hørgården indhegnet.

Udskiftning af jorden

I 1782-83 blev landsbyfællesskabet ophævet og Vejlby bymark udskiftet, så hver gård fik sin agerjord i ét stykke fra gården oppe i landsbyen ned til bakkefoden eller til grænsen mod Aarhus og Skejby bymarker. Under fællesskabet havde hver gård haft sine smalle agre fordelt på over firs forskellige steder i bymarkens vange og fald. Men feddet blev foreløbig ikke udskiftet. Opmålingen var for dyr og jorden ikke meget værd. Desuden havde Vejlbys husmænd, dvs. dem, der boede i et hus og ikke en gård, lov til at græsse et par får og en ko derude, og militæret brugte det til øvelsesterræn en gang imellem – mod betaling til oldermandens kasse. På feddet bestod landsbyfællesskabet en tid endnu. Men Vejlbys gårdmænd købte efterhånden deres fæstegårde til selveje og fik smag for den private ejendomsret. I 1806 var de næsten alle blevet selvejere, og nu gik den ikke længere. Nu blev også Feddet udskiftet i private lodder. Selv tog gårdmændene de største og bedste lodder inderst på feddet. Husmændene fik de ringeste, smalle lodder ud til stranden. Mellem gårdmændenes og husmændenes lodder blev der anlagt en markvej med navnet Sandvejen, nu Nordre Strandvej.

Inde fra Fortevejen lige efter leddet anlagde gårdmændene en vej tværs over den gamle fælles hørgård, som nu var nedlagt, ud mellem deres store lodder, der lå på to rækker helt ud til Egåen. Den kaldte de Hørgårdsvejen, fordi den startede inde ved stedet, hvor hørgården havde ligget. De anlagde den lidt uden for bakkefoden, fordi jorden var for sumpet helt inde. Den første lod til venstre blev lagt til en gård, som ved matriklen 1844 fik nr. 34 og senere, da gårdene fik navne, blev kaldt Vejlby Østergård, hvis marker gik lige ned til lodden. Den næste lod til venstre blev lagt til nr. 33, senere kaldt Nyholm, den tredje til nr. 24, Eskely osv. Den første lod til højre gik også til nr. 33, Nyholm, den næste til nr. 15, senere kendt som Niels Kjærs gård, osv. Af matrikelnumrene kan enhver grundejer i dag se, hvilken gård oppe i Vejlby hans grund oprindeligt har tilhørt. F.eks. ses det, at plejecenter Hørgården har tilhørt Vejlby Østergård, der indtil den brændte i 1953, lå, hvor Risskov Bibliotek nu ligger. Nyholm lå, hvor nu Nordea sorte kasse ligger, Eskely, hvor Vejlby Vænge ligger osv.

Arvedeling af jorden

Op gennem 1800-årene blev gårdmandslodderne afhændet til husmænd enten ved salg eller ved arvedeling, når den ældste søn arvede gården, og den yngre måtte nøjes med en lod på det fattige Fed. Han byggede sig en lille gård eller et husmandssted, hvor han kunne holde nogle få dyr og måske ved siden af ernære sig ved lidt kreaturhandel eller slagting. Agerbrug af betydning var der ikke basis for på den magre jord, men slagting og kreaturhandel kunne man leve af. Vejlbyerne havde i 1800-årene monopol på at sælge kød på Sankt Clemens Torv inde ved domkirken. En overgang var der over 50 slagtere i Vejlbysogn og en del kreaturhandlere. En af lodderne på højre side af Hørgårdsvejen alias Enebærvej ejedes endnu i 1901 af slagter Jens Peder Nielsen. Hans ejendom findes ikke mere, men andre steder på Feddet ses stadig nogle af de små husmandssteder i bindingsværk, som var de første beboelseshuse herude.

Det gamle vejnet

Hørgårdsvejen gik dengang fra Fortevej ved Forteledet, som nu er blokeret af banen, og helt ud til Egåen. I dag hedder den Jasminvej på det første stykke hen til Vestre Strandallé, derefter Hørgårdsvej hen til Enebærvej, som udgør det sidste lange stykke af den gamle Hørgårdsvej. Nutidens Hørgårdsvej fra Enebærvej hen til Grenåvej hed dengang Mønnenengvejen. I 1806 fandtes den nuværende Grenåvej endnu ikke. Trafikken fra Mejlgedes port til Kalø og Djursland gik ad den gamle landevej, Olvejen, som vejlbyerne kaldte den, langs stranden neden for Risskov over Feddet ud til passagen over Egåen. Hist og her på Feddet kan man endnu se spor af Olvejen. Det var først i 1840'erne, at man byggede en moderne grusbelagt landevej fra Aarhus til Vejlbysogn. Her blev byggeriet afbrudt af krigen i 1848 og først genoptaget i 1850'erne og vejen ført videre ad dens nuværende linje ud til en ny bro over Egåen. For det nye stykke af Grenå landevej blev færdigt, gik trafikken fra Vejlbysogn ned ad Fortevejen til Olvejen.

Og en kronprins på besøg i Vejlbj

Mønnenengvejen, som nu hedder Hørgårdsvej, gik langs Mønnenengen, en lav eng ved bakkefoden, hvor man gravede mønnetørv til tagryggen på Vejlbys stråtækte gårde og huse. Mønnenengen har sikkert givet navn til Mønnenvangen ovenfor, som var en af de fire store vange i Vejlbj bymark. Det meste af engen tilfaldt ved udskiftningen af Feddet i 1806 gården Nyholm, en af de største og bedste gårde i byen. Mellem Mønnenengvejen og Hørgårdsvejen, nu Enebærvej, lå en stor trekantet lod, som i matriklen 1844 fik nr. 24d, og som vi i det følgende skal se nærmere på. Den tilhørte endnu i 1840'erne gården Eskely (som fra 1926 har tilhørt den kendte familie Mahler, der i dag er godsejere på Djursland). Her boede i 1840'erne bonden Peder Laursen, som hvert efterår havde en højfornem gæst boende, nemlig kronprins Frederik, der gjorde tjeneste ved dragonregimentet i Odense og om efteråret holdt øvelse på Feddet sammen med aarhusdragonerne. Kronprinsen og Peder Laursen hyggede sig gevaldigt med hinanden over den obligatoriske kaffepunsch og drak dus. De hyggelige stunder fik en ende, da kronprinsen i 1848 pludselig blev konge under navnet Frederik 7., men kongen glemte aldrig sine glade dage i Vejlbj. Da han og grevinde Danner i 1850'erne ankom til Vejlbj for at besigtige den nye Grenåvej, huskede han sine gamle ven Peder Laursen og bad præsten hilse ham. Endnu i 1902 tilhørte parcel nr. 24d en boelsmand ved navn Peder Laursen Pedersen, sagtens et barnebarn, som efter en arvedeling har måttet tage til takke med den fattige lod på Feddet. Længere ude ad Hørgårdsvejen, nu Enebærvej, lå som nabo til 24d en lod med nummeret 22, som oprindeligt har tilhørt Vejlbj Vestergård, men som i 1904 tilhørte husmand og kreaturhandler Jens Laursen Ovesen, farfar til den bekendte malermester Gunnar Ovesen, og over for Peder Laursen Pedersens nr. 24d på den anden side af Hørgårdsvejen, nu Enebærvej, lå en lod, nr. 15ak, som var solgt fra "Niels Kjærs gård" lige syd for Vejlbj kirke, og som nu tilhørte en mindre gård med navnet Hørgård, et navn, den givetvis har fået fra Hørgårdsvejen.

Borgerskabet og Vejlbys

I årene omkring 1900 fik århusianerne øje på Vejlbys herligheder, først krattet, der strakte sig fra byens egen Risskov og fulgte skrånten næsten hen til Forteleddet. Her havde man allerede midt i 1800-tallet anlagt et stort psykiatrisk hospital, og fra 1870'erne havde velhavende århusianere købt kratlodder af vejlbysgårdmændene og opført store sommervillaer. I 1877 kom dertil jernbane til Ryomgård, som fik station neden for Risskov lige før skellet til Vejlbys sogn. Stationens navn gled efterhånden over på villabebyggelsen, som kom til at hedde Risskov. I 1890'erne opdagede århusianerne også strandens tillokkelser. Friluftsliv kom på mode. Der blev anlagt en cykelsti langs jernbanen inde fra byen og bygget et badehotel og en stor cykelbane på det flade land ud mod stranden. Nogle købte endda grunde på den billige, elendige jord og byggede sig villaer der, blandt dem nogle af de såkaldte gullaschbaroner, som tjente store penge på billig konserver under 1. verdenskrig. I 1920 lå der allerede et helt villakvarter med navnet "Strandvænget".

Kort før krigen var også folk med mere beskedne indtægter begyndt at interessere sig for stranden og den friske luft. I 1920'erne opstod det ene sommerhus efter det andet på de sandede strandlodder, som i sin tid allernådigst var blevet tildelt Vejlbys husmænd. Sandvejen mellem husmandslodderne og gårdmandslodderne blev mere og mere trafikeret og blev omdøbt til Nordre Strandvej, og der blev anlagt sideveje, som fik navn efter vilde planter som viol, lyng, blåmunke, klinte og stenkløver. Hørgårdsvejen blev på det lange stykke inde fra Mønnenengsvejen og ud til Egå bro omdøbt til Enebærvej, og Mønnenengsvejen, der i mange år havde heddet Lille Hørgårdsvej, fik navnet Hørgårdsvej helt ud til Grenåvej. Sidevejene mellem Enebærvej og Grenåvej fik navn efter kulturplanter som tulipan, valmue og nellike.

Villabyggeri på Hørgårdsvej

Langs den nye Hørgårdsvej og det inderste af Enebærvej byggede man ikke sommerhuse, men helårshuse. Murermester Anders Christian Mad-

sen købte 24d, den store trekant mellem Hørgårdsvej og Enebærvej. Han udstykkede den i 1921 til en række grunde, som han solgte til folk med beskedne indkomster, idet han tilbød selv at opføre et hus på grunden til dem. Det var solide murermesterhuse af den slags,

som blev almindelige i 20'erne efter den opskrift, som foreningen "Bedre Byggeskik" havde lanceret kort før krigen: Fire rum med skorstenen i midten. Et køkken med komfur, et soveværelse og to stuer med hver sin kakkellovn ind til skorstenen, loftsrum med et værelse eller to til større børn eller udlejning og ellers tørreloft, relativt høj kælder til brændsel, cykler, oplagsrum og toilet med WC, hvis det gik højt, ellers brætløkom. Husene kunne være enkle med høje gavle og kvist eller finere med halvvalm, karnap med eller uden balkon på, men altid med rødstensmur og tegltag. 1920'ernes danske typehus kort sagt. Murermesterhusene er vel de mest danske huse, man kan forestille sig. De ses overalt i Danmark og masser af steder i Vejlbys-Risikov. Anders Chr. Madsens huse på Hørgårdsvej og det inderste af Enebærvej hører til de mest klassiske og velbevarede af slagsen.

Madsen blev en holden mand lige som mange af de andre, der udstykkede grunde i den nye forstad Vejlbys-Risikov. Det tog lidt tid at få det hele solgt, men det lykkedes. I 1926 havde han solgt tre grunde og huse ved Hørgårdsvej, nemlig nr. 14, 16 og 18, til henholdsvis en overmontør en remisearbejder og en banearbejder. I husene nr. 3-15 på Enebærvej sad der lidt finere folk, en gartner, en bogbinder, en slagtermester, en inspektør, en repræsentant, en sukkervarefabrikant og en kontorist. Folk kunne efterhånden passe deres arbejde inde i byen her ude fra. Toget havde holdeplads både ved Forteledet og Grenåvej, og der var cykelsti langs banen. Søren Schmidt fra Vejlbys var begyndt at køre med rutebiler ind til byen. Af hensyn til ham og de velhavende privatbiler planlagde man Vestre Strandallé, men der skulle gå mange år endnu, før den blev ført igennem.

Desuden flyttede sognerådet skolen fra Vejlby ned på marken, så børnenes skolevej blev meget kortere.

Flere og flere byggede helårshuse på Feddet, men murermester Madsens hørte til de første almindelige huse, hvor folk med jævne indkomster havde råd til at bo. Nu er hele Feddet fyldt med parcelhuse i alle mulige stilarter. Det samme er Vejlbys marker oppe på bakken. Det startede for alvor i 1930'erne og eksploderede i 1950'erne og 60'erne, men der er grund til at hæfte sig ved de gamle murermesterhuse langs Hørgårdsvejen. De er fornemme repræsentanter for den første generation af helårshuse, som kom efter de fattige husmandssteder. Rigtig fattige var deres beboere vel ikke, men endnu i 1930'erne talte man om "Det fattige Fed".

Hørgårdsvej 18

Af Viggo Jonassen

Det er sjældent, vi er i stand til at kunne følge en bygnings historie fra dens opførelse med detaljer om beboere, indretning, frugthave, toiletforhold, modernisering, økonomi og meget mere. En tilfældig overdragelse af dokumenter - samt beboere med interesse for stedet og "husets liv" - har gjort det muligt at komme meget tæt på Hørgårdsvej 18 matr. 24 n, Vejlby By, Risskov sogn. Her bor Viggo Jonassen, der har samlet løse papirer og personkendskab om sin egen bolig fra 1924.

Han skriver:

- Et hus er på sæt og vis en slags person.
- Nogen har taget initiativ til at få det bygget.
- Nogen har foretaget byggearbejdet.

Nogle huse har fået betydning i menneskets selvopfattelse, mens andre er bare er "nå-ja" huse.

Sådan er ejerens forhold ikke til nummer 18 på Hørgårdsvej. Han elsker det hus og har fundet frem til ikke blot dets fødselsattest, men også dets

oprindelige bygmestre og beboere og tilmed med bilag på næsten alt, hvad der vedrører huset.

Først udstykningen fra den større matrikel 24d til matrikel nr. 24n til banearbejder Niels Bertelsen. I skødet benævnes køberen ”hr. banearbejder” senere ”hr. baneformand” og i panteobligationen i forbindelse med købet i september 1924 er titlen vokset til ”hr. husejer”. Alt det fremgår af bilag, som et oldebarn har afleveret til den nuværende husejer. Her fremgår det også, at byggetilladelsen fra Vejlbysogneråd var på plads blot en måned efter grundkøbet.

En søn har siden forklaret, at hans opgave i hjemmet på Hørgårdsvej bl.a. var at pumpe vand op fra brønden og vande køkkenhaven. Det skulle spares på det kommunale vand, som det blev sagt. Mange år senere kom et barnebarn på besøg, så han kunne se, hvordan barndomshjemmet havde ændret sig. Han medbragte en gave: En konvolut tilbage fra 1924 med alle de gamle bilag fra køb og belåning af ejendommen samt byggeregnskab.

Der kom pludselig mange nye detaljer frem om livet i ejendommen. Der havde således ikke været varme i kælderen og heller ikke på toilettet, og kun en enkelt pære hang under kældeutrappen. Rum, der var markeret på tegningen med cykler, blev brugt til koks, et andet markeret ”brænd” var

viktualierum med hylder til frugt. Her blev ruden om sommeren udskiftet med et fluenet. Der var også en ”rullestue” for her stod i mange år en stor rulle med tunge kampesten. Spørgsmålet er naturligvis om der blev ”rullet” for kvarteret? Vaskehus med gruekedel, der skulle fyres op, når der var vaskedag var der også i kælderen. Der blev efterhånden foretaget en række moderniseringer, der også kan følges med tegninger. Den oprindelige kakkelovn i spisestuen blev erstattet, da der blev indlagt oliefyre og radiatorer.

Jonasen-familien købte ejendommen i 1970 med henblik på udlejning til sønnen og hans familie. Han etablerede et kollektiv på adressen, men overtog ejendommen fra sin fader i 1977, da det økonomisk var fordelagtigt. Naboer på Hørgårdsvej i nummer 18 optræder som ”vitterlighedsvidner på sælgers myndighed og underskriftens ægthed”. Flere vægge blev siden enten fjernet eller flyttet, oliefyret erstattet af fjernvarme og en brændeovn kom til med en ”vandgris indsats”. På førstesalen blev der også foretaget ændringer, og en del af et skunkrum blev til badeværelse.

I 1996 blev taget omsider udskiftet og der blev plads til 20 cm. Rockwool, og så kom der en terrasse til havesiden med udgang fra køkkenet. En fin tegning, der viser ansøgning om tilladelse til at opføre et cykelskur i efteråret 1974 viser et nyt tiltag til udnyttelse af ejendommen.

Et legehhus under piletræet på pæle var det også blevet til endog med hønsehhold i ”underetagen”. Siden blev det erstattet af et børnebørnehus med hems, alt udført af genbrugsmaterialer.

Spørger man om detaljer: Om piletræet, så er der også dokumentation på det. Piletræet - en hængepil - blev sat i sommeren 1924 og kostede 50 øre hos Carl Jensens Handelsgartneri, der også havde leveret 10 stikelsbærplanter og fem blommetræer foruden 700 tjørn til hækken rundt om ejendommen. Regningen hos handelsgartneren var ganske stor 134 kroner, men så var der yderligere leveret 20 æbletræer. Påfaldende er det at konstatere, at der få dage senere blev afleveret 100 roser fra samme leverandør med en regning på 85 kroner.

Gamle bilag fortæller også historie.

Hørgårdsvej er blevet fornyet med et ældrecenter

Vejlby

Poul Erik Hjortshøj

En Landsby som Vejlby er i Lighed med andre Landsbyer som ligger i umiddelbar Nærhed af en Storby, underkastet Forvandlingens Lov.

Vor Barndoms Strand er ikke til at kende. Dengang havde vi Vejlby-børn Fedet helt for os selv, naar vi gennem Lyng og Sand drog til Havet for at bade. Nu er Fedet en festlig Sommerby med blafrende Flag over grønne Haver med hyggelige Sommerhuse; men Roen og Stilheden er væk. Viben som baskede os om Øerne, naar vi kom dens Rede for nær, har maattet fortrække længere om i Mosen. Store Villakvarterer breder sig over Markerne Øst og Syd for Byen. Vor Barndoms By er ikke let at kende. Alle de hyggelige Branddamme er forsvundet, og af Gaardene, der laa paa rad langs venstre side af Hovedgaden, er der kun nogle faa tilbage.

Byens Folk kender ikke mere hinanden. Selv vi, der har levet al vor Tid i Vejlbj, kan gaa Byen igennem uden at se et kendt Ansigt. Men kommer vi saa inden for Kirkegaardsporten, bliver det hele straks mere hjemligt. Paa alle Tider af Aaret, men især til Højtiderne, træffer nuværende og forhenværende Vejlbjere hinanden og faar sig en Passiar.

Men ogsaa her er der sket store Forandringer. Kirken er blevet restaureret OG Kirkegaarden udvidet. Den østlige Mur er blevet flyttet neden for Kirkebakken, saa den skønne gamle Kirke er blevet lagt fri, idet den nye Mur er meget lavere end den gamle.

Inden for Laagen træffer vi straks paa Slægten Hjortshøjs Gravsteder. Og ved en nøjere Gennemgang viser det sig, at alle Gravstederne med Undtagelse af et enkelt findes paa den østlige, sydlige og sydvestlige Side af Kirken. Denne Kendsgerning fortæller os, at det er en gammel Slægt, der har valgt Gravsted her, da den sydlige Side langs Hovedgangen til Vaabehuset sikkert er blevet taget i Brug først. Her findes en Snes Gravsteder, de fleste med flere Generationer af Slægten.

Og hvad har Stenene ellers at sige os? De fortæller om en talrig og livskraftig Slægt, der fra gammel Tid har været Dyrkere af Vejlbys Jord, men ogsaa, at der har været nogle imellem, der gik Bogens Vej og blev Lærere i deres Fødeby for vore Forældre og Bedsteforældre.

De andre, der drog ud, kan Stenene ikke sige os noget om.

Ovenstående er skrevet i 1942 af Marie Geest, f. Jensen (1886-1966). Hun blev i 1909 gift med gdr. på Skorphøjgaard, Anders Pihlkjær Hjortshøj (1884-1910). Efter Anders' død giftede Marie sig i 1921 med lærer Martin Geest, og byggede samme år "Blaahøj" på Tretommervej 26.

Men alt er ikke forandret – de gamle gravstene over Hjortshøj`erne står fortsat på deres plads.

Kontingent for 2023

Husstand: 125 kr.

Institutioner, foreninger og lignende: 150 kr.

Der kan betales på følgende måder:

- Indbetaling (gerne via netbank) til Nordea Bank, Risskov afdelingen, reg. nr. 2267 – konto nr. 9160096070. **HUSK at angive navn!**
- Indbetaling ved brug af mobilepay 0118 FM.
- Indbetaling kontant til arbejdsgruppen på Vejlbj-Risskov Lokalhitoriske Arkiv i åbningstiden.

Bestyrelsen vil opfordre til, at der betales først på året, senest i forbindelse med generalforsamlingen.

Vejlbj-Risskov Lokalhitoriske Forening optager altid nye medlemmer.

Har du lyst til at være medlem, kan du rette henvendelse til:

Kasserer Peder Lundby, tlf. 4052 0857, mail: lundby-p@post3.tele.dk

eller møde op til et arrangement (kontant betaling eller mobilepay: 0118 FM)

Bestyrelse indtil generalforsamlingen 2023

Steen Busck (formand)

Toftfaldet 5, 8240 Risskov

Tlf. 3031 8066

Mail: steenbusck@outlook.dk

Peder Lundby (kasserer)

Amtoftvej 20, 8240 Risskov

Tlf. 4052 0857

Mail: Lundby-p@post3.tele.dk

Jørn Christiansen

Bakkekammen 37, 8240 Risskov

Tlf. 2011 9683

jchc@gmail.com

Lars M. Rasmussen (suppleant)

Tjelevej 20, 2.tv., 8240 Risskov

Tlf. 3055 0204

Mail: larsmrasmussen@gmail.com

Henrik Fode

Byløkken 2, 8240 Risskov

Tlf. 2163 2075

Mail: henrik@fode.dk

Anne Stensgaard (suppleant)

Langengevej 5, st.th., 8240 Risskov

Tlf. 2424 9545

Mail: Asc2606@gmail.com

Poul Erik Hjortshøj

Fuglehegnet 26, 8541 Skødstrup

Tlf. 2521 5680

Mail: 8541peh@cool.dk